

**ISTARSKI RAZVOD BEZ »KUNFINA«
(POVIJESNI, DRUŠTVENOPOVIJESNI I KNJIŽEVNI ASPEKTI
SPOMENIKA U NASTAVI)**

Mirjana Benjak, Marko Ljubešić
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pulj

UDK 821.163.42.09"1275/1395":371.314.6(497.5)

Izhajajoč iz težave starejše književnosti pri pouku oz. iz težave z motivacijo, recepcijo in interpretacijo srednjeveških besedil ter njihovega položaja v aktualnih učnih načrtih in učbenikih, se zavzemamo za uporabo aktualizacije. V sklopu projektnega pouka je z zgledom interpretacije *Istarskega razvoda* predstavljen didaktični pristop, ki je na sledi takemu načinu dela.

starejša književnost, aktualizacija, projektni pouk

Starting from the problem of early literature in literature teaching, or the problem of the motivation, perception and interpretation of medieval texts and their position in current curricula and textbooks, we support the principle of actualisation. For example, in the interpretation of the *Istarski razvod*, we have eveloped a methodological model that is in line with the application of this procedure.

early literature, actualisation, project teaching

1 Problem starije književnosti u nastavi

U današnje vrijeme, kad se u nastavi književnosti kao sve veći problem javlja problem motivacije učenika za čitanje uopće, osobito je naglašeno pitanje metodičkih pristupa starijim tekstovima hrvatskoga srednjovjekovlja. Da to pitanje nije novo, dokazuju članci i studije metodičara (npr. Kovačević, Frangeš, Rosandić), koji od 90-ih godina prošlog stoljeća posebnu pažnju usmjeravaju k rješavanju pitanja recepcije i interpretacije najstarijih tekstova hrvatskog glagoljaškog razdoblja. Pritom osobito ističu zahtjev za primjenu postupaka za otklanjanja jezičnih zapreka jer učenicima nemali problem predstavlja arhaičan, regionalni i strani leksik te morfološki oblici toga leksika. Osim toga zalažu se i za primjenu postupka aktualizacije poruka starih tekstova, jer su oni svojom tematikom često vrlo udaljeni od interesa mladih čitatelja. Naime, prvogimnazijalac, petnaestogodišnji učenik, nailazi na velike i nezanemarive zapreke u pokušaju komuni-

kacije s tekstovima koji predstavljaju početke pismenosti u Hrvata. Te se zapreke mogu kvalificirati i kao jezične i kao tematske. U njihovu svladavanju treba imati na umu da tekstovi starijih razdoblja »traže razvijeni kulturno-povijesni kontekst, bez kojeg se ne mogu razumjeti poruke teksta« (Rosandić 1993: 21).

1.1 Starija književnost u gimnazijskom nastavnom programu

Gimnazijski program (1995) sastavljen je prvenstveno prema književnopovijesnom kriteriju. To znači da se književnost u njemu predstavlja i interpretira u povijesnome slijedu, pa se učenici s najstarijim tekstovima hrvatskoga glagoljaškog razdoblja susreću u drugom polugodištu 1. razreda. Njime je predviđeno da se u sklopu hrvatske srednjovjekovne književnosti posebna pozornost posveti biblijskim, liturgijskim, povijesnim i pravnim tekstovima, crkvenoj i svjetovnoj prozi, drami, odnosno prikazanjima.

U Programu su poimence navedeni ovi tekstovi: Črnorizac Hrabar: »*O pismenima*«, *Bašćanska ploča*, *Vinodolski zakon*, *Lucidar*, *Zapis popa Martinca*, *Ljetopis popa Dukljanina*, *Rumanac trojski*, *Aleksandrida*, *Pismo Nikole Modruškoga*, *Hrvojev Misal*, *Misal po zakonu rimskoga dvora*, *Svit se konča*, *Šibenska molitva*, *Va sve vrime godišća*, *Muke svete Margarete*. Iako metodičari već godinama upozoravaju na, u najmanju ruku, upitnost interpretacije starijih tekstova u fazi rane adolescencije, jer postoji »opasnost da se izgube književni interesi i smanji motivacija za bavljenje književnošću« (Rosandić 1993: 21), sastavljači nastavnih programa programa ne obaziru se na recepcijske mogućnosti učenika te dobi.

1.2 Metodičke odrednice inerpertacije starije književnosti u udžbenicima

Analiza metodičkog instrumentarija koji je uspostavljen uz interpretaciju starije književnosti u udžbenicima (Rosandić 1996) pokazuje da su primijenjeni različiti postupci koji omogućuju očekivanu učenikovu recepciju teksta: tumačenje nepoznatih riječi i pojmova na marginama udžbenika (neki su tekstovi u potpunosti prevedeni na suvremeni hrvatski standardni jezik), lokalizirajući tekstovi kojima se srednjovjekovni tekst smješta u odgovarajući kontekst, znanstveni i znanstveno-popularni tekstovi te likovni i grafički predlošci koji korespondiraju s predlošcima udžbeničke jedinice i sl. Metodički instrumentarij koji omogućuje interpretaciju teksta ostvaruje se zadacima analitičkog, sintetičkog i istraživačkog tipa. Iako rjeđe, susrećemo se i s metodičkim instrumentarijem koji potiče samostalan stvaralački rad učenika.

Međutim, u potpunosti je izostao metodički instrumentarij koji bi se temeljio na primjeni postupka aktualizacije. Smatramo to velikim nedostatkom jer, kako kaže Rosandić, »primijenjujući postupak aktualizacije poruka starijih tekstova i njihova načina izražavanja, pospješuje se buđenje interesa i želje za prisvajanjem tih tekstova« (Rosandić 1993: 32). Kako »povod za aktualizaciju

tražimo u našoj suvremenosti, u kulturnom prostoru u kojem učenik živi« (Rosandić 1993: 23), to nam se učinilo primjerenim oblikovati metodički model koji bi obuhvatio interpretaciju *Istarskog razvoda* primjenjujući postupak aktualizacije. Polazeći od odrednica koje definiraju ciljeve nastave starije književnosti – upoznavanje bogatstva sadržaja i oblika najstarije hrvatske baštine kao sastavnog dijela nacionalne kulture, izgrađivanje shvaćanja da ta djela svojim latentnim potencijalom spajaju prošlost i sadašnjost te da suvremenom mladom čitatelju otvaraju prostore za traženje svoje istine, svoga nacionalnog identiteta (Kovačević 1984) – izabrali smo *Istarski razvod* iz više razloga.

2 *Istarski razvod* – značajno djelo hrvatskoga srednjovjekovlja

Istarski razvod je hrvatskoglagoljski spomenik, odnosno isprava iz 1325. godine, koja govori o razgraničenju posjeda – »termena i kunfina« između pojedinih istarskih seoskih općina (komuna), njihovih feudalnih gospodara i Mletačke republike. Uređivanje spornih »kunfina«, kako piše na samom početku *Istarskog razvoda*, prate tri notara koja su gospoda izabrala: »jednoga latinskoga, a drugoga nemškoga, a tretoga hrvackoga, da imamo vsaki na svoj orijinal pšisat, poimeno od mesta do mesta, kako se niže udži, po vsoj deželi« (*Istarski razvod* 1989: 6).

Istarski razvod predstavlja značajan izvor za povijesno-političku, društvenu i jezičnu/književnu povijest Istre. Iz teksta *Razvoda* doznajemo o karakteru istarskog feudalnog sustava, o sukobima različitih interesa koji su doveli do podjele istarskog pouotoka na austrijski (habsburški) dio (Pazinsku knežiju) i na mletački dio (obalni gradovi i unutrašnje općine).

Osim kao spomenik političke povijesti, *Istarski razvod* vrijedan je spomenik društvene povijesti, povijesti »običnoga puka, širokih narodnih slojeva« (Bratulić 1987: 59). Tako doznajemo kako pri uređivanju »kunfina« sudjeluje narod – od staraca do djece. Doznajemo i o uređenju seoske općine,

komuna, o njezinoj ekonomskoj snazi i interesima. Posebno je naglašena uloga župana. Bratulić kaže da »nema u hrvatskoj povijesnoj literaturi takvoga spomenika koji na toliko mjesta, tako opširno i tako minuciozno crta život seoske zajednice, njene brige, njen ekonomski potencijal, kako to čini *Istarski razvod*« (Bratulić 1987: 61).

I nakraju, ono što nas najviše zanima u sklopu nastave jezika i književnosti – *Istarski razvod* je spomenik hrvatske pismenosti. Treba napomenuti da »ovdje pod pismenošću podrazumijevamo onaj elementarni smisao: upotrebu pisma u neke određene svrhe« (Bratulić 1987: 61). *Istarski razvod* prvi je diplomatski međunarodni dokument pisan na hrvatskom jeziku, a pisan je tako da ga može razumjeti običan puk. Uobičajeno je da hrvatski medijevalisti prve pisane spomenike svrstavaju i u književne pa je tako utvrđeno da i *Istarski razvod* predstavlja »spomenik književnosti« (Bratulić 1987: 63). Potvrde tome Bratulić vidi u autorskom postupku pisca hrvatskoga dijela *Istarskog razvoda* popa Mikule Gologoričkog koji »vidi svijet oko sebe kao stvaralac, pa taj svijet želi svojim djelom fiksirati i riječima« (Bratulić 1987: 63). Njegovo se autorstvo ogleda u upotrebi dijaloza, opisima prirode, bilježenjem poslova i uzrečica (npr. »Dajte nam pravice, a pšenicu vazmite!«).

Upravo zbog toga što je *Istarski razvod* »dragocjen [...] spomenik hrvatskoga jezika i hrvatske srednjovjekovne književnosti; on je originalan tekst i po svome postanku, i po svojem prikazivanju svijeta i stvarnosti za koju je nastao« (Bratulić 1987: 64) smatramo da bi se njegova interpretacija, bez obzira na to što nije propisana nastavnim programom, mogla provesti među istarskim gimnazijalcima.

3 Metodički model interdisciplinarnog (integracijsko-korelacijskog) pristupa *Istarskom razvodu* u sklopu projektne (terenske) nastave

Činjenica što je interpretacija starijih tekstova u nastavi hrvatskoga jezika

programski namijenjena ranoj adolescentskoj dobi, za posljedicu ima, zbog arhaičnog rječnika i toj dobi nerijetko nezanimljivih te teško aktualizirajućih sadržaja, stvaranje odbojnoga odnosa mladih čitatelja prema književnosti uopće. Kako neke od starijih tekstova nije moguće, ni kod eventualnog osuvremenjivanja nastavnih programa, izostaviti, posebno u slučajevima kada predstavljaju polazište za razvijanje zavičajnih književnih (i ostalih) odgojno-obrazovnih vrijednosti, takvim tekstovima valja pristupiti na suvremeniji način, koristeći se pritom nekim od novih metodičkih sustava. Jedan od njih, o kojem se u posljednje vrijeme piše u metodičkoj literaturi zbog, prije svega, novih oblika rada, a prvenstveno se primjenjuje u društvenim znanostima (ekonomija i sl.), projektni je sustav (Bežen 2008: 303). On učeniku omogućuje slobodu u odabiru teme i razrade projektnih zadataka, dok je nastavnik u znatno drukčijem položaju od tradicionalnog – on koordinira nastavni proces, pomaže u svakoj etapi projektne nastave te organizira sistematizaciju i evaluaciju.

Pristup *Istarskom razvodu* kao jednom od temeljnih dokumenata od iznimnog značaja za hrvatsku, a posebice za istarsku zavičajnu kulturu, moguć je u sklopu projektne nastave, što će učenicima omogućiti izravni kontakt s nastavnim temom/jedinicom i veću angažiranost pr usvajanju zavičajnih sadržaja. Kako *Istarski razvod* sadrži tekstove raspoređene u 21 dan razvođenja istarskih kunfina, predlaže se da za projektnu nastavu (koja će u svom središnjem dijelu predvidjeti terenski oblik nastave), uz prethodni pristup dokumentu u cjelini, odabere onaj dan razvoda koji obuhvaća učenicima najbliži dio zavičaja kako bi se izravno mogli upoznati sa značajem pojedinih mjesta i obilježja za sveopću istarsku kulturu.

Projektna nastava sadržavat će ove etape:

- pristup *Istarskom razvodu* kao pravnome, povijesnom i jezičnom/književnom dokumentu,
- usmjereno čitanje odabranih ulomaka *Istarskog razvoda*,

- odabir dana *Istarskog razvoda* za interpretaciju u sklopu projektne nastave,
- osmišljavanje projektne itinerarija i podjela projektnih zadataka,
- terenska nastava,
- analiza projektne nastave.

3.1 Pristup *Istarskom razvodu* kao pravnome, povijesnom i književnom dokumentu

Metodički model započinje uvodnim satom na kojem se *Istarskom razvodu* pristupa kao pravnom, povijesnom i jezičnom/književnom spomeniku s osobitim naglaskom na aktualizaciju dokumenta. Učenici se na ovome satu upoznaju s temeljnim faktografskim značajkama *Istarskog razvoda*, jezikom i stilskim postupcima te uočavaju njegovo značenje (kroz sve tri odrednice) za današnje doba. U uvodnome, motivacijskome dijelu nastavne situacije, učenicima se postavljaju pitanja aktualizacijskoga karaktera:

- Jeste li se ikada susreli s nekom starom knjigom ili dokumentom? Jeste li kod svojih djedova ili baka vidjeli nešto slično? Kakav odnos imate prema takvim dokumentima? Što vam oni predstavljaju?
- Koliko vam je važno poznavanje povijesnih i društvenih okolnosti u kojima se nekada živjelo na prostorima koje danas obitavamo? Biste li voljeli doznati nešto više o tadašnjem načinu života, ali i o načinu podjela današnjih općina i gradova? Poznajete li slučaj da se današnje općine i gradovi spore oko vlasništva nad određenim teritorijem? Što vama osobno znači pojam kunfina?
- Kada bi se danas vršilo utvrđivanje razgraničenja među općinama i gradovima, tko bi, prema vašem mišljenju, trebao sudjelovati u tome? Što mislite, zbog čega su nekada starci i djeca redovito sudjelovali kod utvrđivanja i podjele kunfina?
- Na što vas asocira naziv *Istarski razvod*? Što mislite, o čemu je riječ u jednom takvom dokumentu?

Kao polazište za pristup *Istarskom razvodu* kao pravnome i povijesnome dokumentu, učenici će pročitati ulomak iz studije Josipa Bratulića:

Iz Istarskoga razvoda dade se rekonstruirati život seoske zajednice, kao i brojni problemi koji su u srednjem vijeku zaokupljali seoski svijet; ta rekonstrukcija podataka o životu nije omeđena na kratki vijek nego na vrlo dug period, jer se ni pravni instituti – kako su u *Istarskom razvodu* izneseni – a ni život koji se u našem spomeniku očituje, nisu bitno mijenjali u dužem periodu, nego su trajali bez većih promjena i obnavljanja do uvođenja novih oblika feudalnih pritisaka (nova podavanja s urbarima) i novih političkih prilika, u kojima su se seoske zajednice našle nakon iscrpljujućih ratova pod novim političkim vrhovništvom ili feudalnim gospodarem (Bratulić 1978: 126).

Nakon pročitano g teksta učenici će odgovarati na pitanja i rješavati zadatke:

- Tko je u srednjem vijeku vladao ovim prostorima? Obnovite svoje znanje koristeći se *Istarskom enciklopedijom*, udžbenicima povijesti ili internetskim stranicama.
- Doznajte kako se danas vrši razgraničenje i koji se podaci nalaze u suvremenim dokumentima o razgraničenju.
- Jeste li prisustvovali nekom razgraničenju? Jesu li vam poznati »kunfini« parceli vaših roditelja? Kako oni izgledaju?

3.2 Usmjereno čitanje *Istarskog razvoda*

Za domaću zadaću učenici samostalno čitaju, uz priloženi rječnik manje poznatih riječi, unaprijed određene ulomke *Istarskog razvoda* (među kojima se nalazi i ulomak koji će poslužiti za terenski dio nastave) te rješavaju pitanja i zadatke usmjerene pripremi za terensku nastavu:

- Pročitaj zadane ulomke *Istarskog razvoda* i izdvoji imena naselja, sela i gradova koja se u njima spominju. Pronađi na internetskim stranicama obavijesti o povijesnim obilježjima tih mjesta kao i zanimljivosti koje se uz njih vežu.

- Usporedi stil pisanja tog pravnog dokumenta s nekim današnjim pravnim dokumentom (elaborat o razgraničenju, ostavinska rasprava i sl.). U čemu primjećuješ razlike?
- Među kojim istarskim gospodarima uređuje odnose *Istarski razvod* i kako se provodilo razgraničenje?
- Kojim je jezicima pisan *Istarski razvod* te koje prijepise imamo sačuvane do danas?

3.3 Odabir dana i osmišljavanje projektnog itinerarija

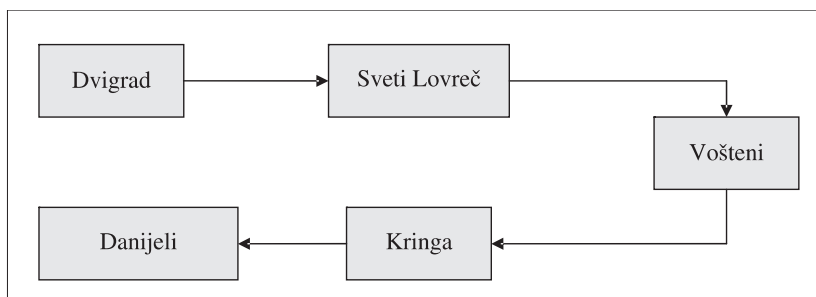
Nakon samostalnog usmjerenog čitanja učenici dolaze na sat na kojem će se odabrati dan *Istarskog razvoda* kojem će se pristupiti u sklopu terenske nastave te se za određeni dan osmišljava projektni itinerarij.

3.4 Terenska nastava

Projektni itinerarij terenske nastave 12. dana *Istarskog razvoda* obuhvaća 5 projektnih postaja: Dvigrad, Sveti Lovreč, Vošteni, Velika lokva, Kringa i Danijeli. Na svakoj od projektnih postaja predviđeno je čitanje ulomka *Istarskog razvoda* kao i odrađivanje određenih zadataka. Kako je pristup ovakvom tekstu, koji obuhvaća brojna povijesna obilježja i kulturne znamenitosti, nezamisliv bez integracijsko-korelacijskog sustava, pri osmišljavanju projektnih zadataka valja voditi računa o školskim predmetima te uključiti i nastavnike ostalih predmeta u projekt. U slučaju kada je u projekt uključena nastava povijesti, geografije, biologije, likov-

nih umjetnosti te vjeronauka, projektni zadaci (od priprema do izvođenja terenske nastave) mogu biti u sklopu raznorodnih tematskih područja (raspoređenih za rad na pojedinim postajama projektnog itinerarija):

1. projektna postaja (Dvigrad)
 - Čitanje uvodnoga dijela 12. dana *Istarskog razvoda*.
 - Toponimija *Istarskog razvoda*.
 - Povijest Dvigrada od antike do potpunog napuštanja grada. Crkva sv. Sofije u Dvigradu.
 - Način određivanja kunfina u vrijeme *Istarskog razvoda*.
 - Određivanje mjesta razgraničenja triju komuna o kojima je riječ u *Istarskom razvodu*.
 - Značaj svete mise na početku svakoga dana *Istarskog razvoda*.
2. projektna postaja (Sveti Lovreč)
 - Nastavak čitanja 12. dana *Istarskog razvoda*.
 - Onomastika *Istarskog razvoda*.
 - Povijesna uloga Svetoga Lovreča u vrijeme Venecije. Značaj pazenatika kao središta vojne uprave čitavog mletačkog dijela Istre.
 - Razgledavanje zidina, crkava, galerije. Posjet župnom uredu i razgledavanje starih župnih knjiga.
3. projektna postaja (Vošteni)
 - Pješačenje i berba šparoga/gljiva/ljekovitog bilja (ovisno o sezoni). Važnost

Shema 1: Primjer projektnog itinerarija za 12. dan *Istarskog razvoda*

ubranih namirnica u prehranbenom sustavu i njihova ljekovita svojstva.

- Nastavak čitanja 12. dana *Istarskog razvoda*. Značaj vode u *Istarskom razvodu*. Posjet izvoru vode Puč u selu Vošteni.
 - Maslinarstvo kao temeljna poljoprivredna djelatnost u Istarskoj županiji. Važnost nezasićenih masnih kiselina u prehrani. Posjet proizvođačima maslinovog ulja i njegova degustacija u selu Vošteni.
 - Susret s mještanima i razgovor o današnjim »kunfinima«.
4. projektna postaja (Kringa)
- Čitanje završnog ulomka 12. dana. Razgovor o stilu *Istarskog razvoda*.
 - Važnost Bože Milanovića za Istru, posjet njegovoj rodnoj kući i parku.
 - Važnost Valvasora i njegove knjige Slava vojvodine Kranjske za Kringu. Slučaj Jure Granda. Posjet muzeju Jure Granda u Kringi.
 - Posjet jednoj od pršutana u Kringi i degustacija istarskoga pršuta.
5. projektna postaja (Konoba Danijeli)
- Čitanje učenicima omiljenog odlomka *Istarskog razvoda*.
 - Tradicionalna istarska jela. Način pripreme istarskih fuži i kupusa. Istarska mineštra. Fritule, kroštule.
 - Hrana u vrijeme *Istarskog razvoda* i hrana danas.

3.5 Analiza projektne nastave

Nakon odrađene terenske nastave, učenici će s nastavnicima koji su sudjelovali u projektu napraviti analizu uspješnosti projekta te pripremiti materijale za prezentaciju u školskim novinama, zidnim novinama ili na posebnom satu na koji se mogu pozvati roditelji kao i ostali žitelji lokalne zajednice u kojoj djeluje škola.

Zaključak

Jedan od većih problema metodičke teorije i prakse odnosi se na obradu starijih, srednjovjekovnih tekstova (koji često nisu beletristički) u nastavi hrvatskoga jezika. Naime, programom je predviđeno da se oni obrađuju u 1. razredu gimnazije, pa se, zbog književnih i ostalih iskustava i interesa ranih adolescenata, javlja problem motivacije, recepcije i interpretacije tih povijesno-kulturnih dokumenata. Jedan od načina prevladavanja toga problema vidimo u primjeni postupka aktualizacije. Pokazali smo to oblikovanjem metodičkog modela interpretacije *Istarskog razvoda* u sklopu suvremenih sustava: interdisciplinarnog (integracijsko-korelacijskog) i sustava projektne nastave. Smatramo da se tako ne samo pobuđuje interes još neizgrađenih čitatelja za stariju književnost, već ih se motivira za bavljenje književnošću uopće.

Literatura

- BEŽEN, Ante, 2008: *Metodika – znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Zagreb: Učiteljski fakultet – Profil.
- BRATULIĆ, Josip, 1978: *Istarski razvod, studija i tekst*. Pula: Čakavski sabor.
- BRATULIĆ, Josip, 1987: *Istarske književne teme*. Pula: Istarska naklada; Zagreb: Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske.
- BRATULIĆ, Josip (ur.), 1989: *Istarski razvod*. Pula: IKK »Grozd«.
- Hrvatski jezik za gimnazije*, 1995: Zagreb: Glasnik Ministarstva prosvjete i športa.
- KOVAČEVIĆ, Manja, 1984: Pristup starijoj glagoljičkoj književnosti u nastavnom procesu. *Suvremena metodika nastave hrvatskoga ili srpskog jezika IX/3–4*. 86–91.
- ROSANDIĆ, Dragutin, 1993: *Novi metodički obzori*. Zagreb: Školske novine.
- ROSANDIĆ, Dragutin, 1996: *Književnost 1, udžbenik za 1. razred gimnazije*. Zagreb: Profil international.
- ROSANDIĆ, Dragutin, 2005: *Metodika književnoga odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Skupina autora, 1994: *Metodičke upute uz interpretacije književnih djela I. kola*. Zagreb: Školska knjiga.